

موللانصرالدين - ين مادی انحنیناجی ایله علاقه دار

بعضی مکتوبلار

میر جلال پاشایستون

۱۹۰۶ - نجی ایله آذربایجانین ایلك طنز مجله سی «موللا نصرالدين» نشره

باشلادی.

بو مجموعه نشری نین ایلك ایلیریندن مورتجع و عاوام آداملارین هوجومونا معروض قالمیش و هر واسیطه ایله اونو قاپاتماغا چالیشمیشلار. بوندان باشقا، بیر سئرا بورژوا روزنامه و مجله لرین صحیفه لرینده ده «موللانصرالدين» - قارشئ هوجوملار اولموشدور. چوخ چکمه دن قافقاز جانیشینی طرفیندن مجله نین نشری دایاندیریلمیش و حتا «موللانصرالدين» - ين امکداسلاریندان بیر نفری تیفلیسدن سورگون اندیلمیشدیر. لاکین بوتون بونلار جلیل محمد قولوزاده نی قورخوتما میشدیر.

«موللانصرالدين» مجله سی خالقین ایستک و آرزولارینئ ایفاده اتندی بی اؤچون دوستلارئ دا آز اولما میشدیر. گنیش کوتله بو مجله نین اطرافینا توپلاشاراق کیم نه ایله باجاریمیشسا، اونونلا دا مجله نین نشرینه کؤمک اتمیشدیر.

لاکین «موللانصرالدين» مجله سی چيخماسئ اؤچون مادی جهتنن چوخ چتینلیک چکیردی. پولسوزلوق، باهالیق، کاغیذ قیثلیغئ مجله نین نشرینی بیر قدهر چتین لشدیریردی. حمیده خانیم جلیل محمد قولوزاده حاققیندا یازدیغئ خاطیره لرینده قشید اندیر کی، «۱۹۰۶ - نجی ایله مجله نین چيخاریلماسینا ایجازه وئریلن زامان جلیل محمد قولوزاده نین جیبینده جمعی ۹ مانات پول وار ایمیش. فایثیق افندی ایله برابر ایکی سی بیر حامبال توتدولار کی، چاپ ماشینی نئ هرله سین. گشجه یاریسئ حامبالئ پول چاتماماسئ اؤزوندن آزاد اندیرلر، اونلار اؤز لری ماشینی هرله مه ته باشلا یئیرلار.

سحره کیمی بو جۆز اونلار ایشله تیر، یۇرغونلوق و یوخوسوزلوقغا باخما یاراق، سحره اۆچۆن مجلله نی ساتیشا حاضر لاییشلار^۱.

ج. محمد قولوزاده نین آرشیوینده ساخلانیلان مؤختلیف شخصلره یازدیغی مکتوبلارین اکثریتی «موللانصرالدین» مجموعه سی نین نشری ایله علاقه داردیر. بو ایسه اونون نه قدر ایناد و ایراده ایله مجموعه یه باغلی اولدوغونو گۆستریر. بو مکتوبلاری اؤخوتارکن ادیبین عنلمه، مؤعاریفه نجه یۆکسک قییمت و ثردییینی، «موللانصرالدین» مجموعه سی نین آردیجیل چیخماسی اۆچۆن نه قدر سعی گۆستردییینی، چؤخ بؤیۆک زحمت و اذیتلرله مجموعه نین داوام ائتدیردییینی گۆرۆرۆک.

بؤیۆک ادیبین جهالته قارشى «موللانصرالدین»-ین نشری اۆچۆن هانسی بیر عزم و ایراده ایله چالیشماسینی آیدین تصوۆر ائده بیلیمک اۆچۆن اونون بیر نجه مکتوبونو نظردن کشچیرک. «موللانصرالدین» مجموعه سی نین نه کیمی شرایطده نشر ائدیلدیییندن بحث ائدن ادیب یازیر:

«من دۆن ایتیقاقن حمیده دن بیلدیم کی، من تیغلیسدن بورایا گلندن سؤنرا مجلله نی لیتوقیرافیئادا تک- تک چاپ ائتدیرمیسن، نه اینکی ایکی نؤمره نی بیر داشدا، گۆتا ماتشرتال اولماماغی بونا باعث اولوب. حئیث کی، منه بو احوالاتی هنج یازمیرسان. اگر بیلسه یدیم راضی اولماز دیم. چۆنکی بلده چاپ باها اوتورور. بو خوصوص دا منه مؤفصل یاز گۆرۆم احوال نه جۆردۆر و نه سببه مطبعه بونا راضی اولوب، گۆره- گۆره کی، بلده چؤخ تفاؤتۆ وار. بوندان سؤنرا نه قاعیده اؤزه قاباقلاردا ایدی، ائتله ده چاپ ائتدیر کی، ایکی نؤمره بیردن چاپ اولونسون...»^۲.

بو مکتوب مجموعه نین گۆرکملی امکداشلاریندان بیرى اولان محمد علی صدقی یه (۱۹۱۱-نجی ایله) یازیلمیشدیر.

جلیل محمد قولوزاده نین یوخاریدا کی مکتوبلاریندا مجموعه نین طالعی، اونون پول حق- حساب و نشری ایله علاقه دار چتین ایشلردن بو قدر گشیش و آچیق دانیشماسی

۱- حمیده خانیم، جلیل محمد قولوزاده حاققیندا خاطیراتیم، آذربایجان جۆمهوری سینین «رنسپوبلیکا ال یازمالار فؤندوه آرشیو»، نؤمره ۱۵۷ (حمیده خانیم جلیل محمد قولوزاده نین حیات یولداشی اولوب. سؤنرالار خاطیراتیم آدلئ بیر اثرلری چاپ اولوندو).

۲- ج. محمد قولوزاده، مکتوب، رنسپوبلیکا ال یازمالار فؤندو، آرشیو ۶، نؤمره ۱۳۳

م.ع. صدقى نىن دە «مۇللا نصرالدين» مجموعەسى نىن نشرى ايله سىخ علاقه دە اولماسى و هر ايكى مجلله نىن قارشىسىندا چىخان مخابرىخ طلباتىنى لازىمىنجا اۇدەمك اىمكانىتىدان محروم اولمالارى ايله علاقه داردىر.

ياخود اونون يىتتە دە م.ع. صدقى ئە يازدىغى باشقا بىر مکتوبوندا مۆھۆم بىر پارچانى عىنى ايله مىثال گۇسترك «... احوالات بو قرار ايله دىر. من نىجە كى، سە يازمىشدىم تىفلىسە گلدىم كى، مجموعەنى چىخاردىم و چۆنكى فىكرىم كىچن اىللە گىدىردى كى، هر بىر شى بول، اوجوز، پرگار، من بىر قەدەر مبلغ تعىن اتمىشدىم كى، كۆهنە ساياق ايله مجموعەنى باشلايىپ دوستلارنى كۆمەنى ايله يىتىردىم. آما ايشلر اۇزگە بىر صۆرتە دىر. اولن، تىفلىسە كاغىذ يۇخدور، آز- چۆخ نە وارسا دا بىرە- اوج باهادىر، هابىله لىتوقىرافىيا خرىجى يىتتە بىرە- اوج باهادىر، اىكىنچى ائولر، يعنى منزىللىر يىتتە بىرە- اوج باهادىر.

خولاصە ايشلرى بىلە گۇرۇب من مولا حىظه ايله دىنىم كى، اۇز گۆجۆم ايله، يعنى كئار يىتتەن پول كۆمكلىنى اولماسا مجموعەنى من همىشە لىك ساخلايا بىلمەرم، يعنى يارى يۇلدا آراسى كسىلر، يىتتە اوشو جولار يانىندا خجالت اولارام. يۇلداشىم على قولونون مۆخارىبە سىبىندن جولفادا كى، كولك ايشلرى بىر نۆن پوزولوب و بو جەتتەن بونون دا طرفىندەن ماذى كۆمكلىتە اۆمىدوار اولما بىلمەدىم. ايندى عزيزىم، مطلبى باشا دۆشدۆن و گۇرۇسەن دە كى، اگر باكى دان بىزە كۆمكلىك اولماسا، بو حالدا مجموعەنى چىخارا بىلمەنە جىم. هله گۇتۆرك كاغىذ مسله سىنى، دىئىرلر باكى دا كاغىذ وار، ياخشى اولاردى كى، سەن اورادا كاغىذ كۆنتورلارنى گىدىپ احوالانى بىلە ايدىن؛ وارسا قدرىنى و قىتمىنى بىلە ايدىن و بىلندىن سونرا بىر طرفدن مە يازايدىن و بىر طرفدن دە حالى اولاندىن گۇرك سەن و تىرلىن پول وعدەلرە اينانماق اولار يا يۇخ. اگر پول و تىرن وارسا گۇرك نە شرط ايله و تىرر و نە قەدەر و تىرر. سەن بىلىرسەن كى، هر شرطلە راضى اولماق اولار، آما ناشىرلىك اىختىتارى گر ك اۇز اليمىز دە قالا. باكى دا «مۇللا نصرالدين» يازماق اولماز، نىجە كى، سەن اۇزون دە دىئىرسەن و لاكىن پول و تىرنى هر نۆمردە «ناشىر» يازا بىلرىك كى، اونون پول كۆمكلىتى جماعته معلوم اولسون. ايندى سەن بو بارده احوالات توت و مە دە تىز جاواب ياز، چۆنكى ايش باش توتماسا يىتتە مجبور اولاجاغام بىر قەدەر دە مجموعەنى

تأخیره سالماغا، تا کی، دعوا قورتارانا کیمی. بئله ده اولاندا داها تیغلیسده قالا بیلمه یه جه یم...»^۳.

بو مکتوبدان معلوم اولور کی، جلیل محمدقولوزاده «موللانصرالدین» مجموعه سی نین نشر ائتدیریلمه سی ایشینده بیر چؤخ چتینلیکلر- کاغیذ قیبتلیغی، باهالیق، مۆحاریبه نین تورتدی شی محرومیتلر، ساییر کیمی بیر سئرا اذیتلره دؤزموش، حتا نجه اولورسا - اولسون بؤرج- خرج پول توپلاماقلا مجموعه نی داوام ائتدیرمه یه چالیشمیشدیر. حتا ج. محمدقولوزاده ناشیرلیک حقوقونون باشقاسی نین ایختیارینا کئچمه سی اوغروندا دا جیددی سعی گؤستریمیشدیر.

یاخود باشقا بیر مکتوبوندا :

«... مجموعه نین ۳-نجو نؤمرسیندن سنه ۳۰۰-دن آرتیق گؤنדרه بیلمه یه جیم. چونکی آز چاپ اولونوب و ۳۰۰- ده پوست ایله باندرول انده جه یم و ساتیلان مجموعه نین هر بیرینه ۱۸ قپیک گؤنדרه بیلمه سن باکی بازاریندان بیزه بیر شئی قالما یاجاق، چونکی و آلا له مجموعه قیزیل قییمتینه باشا گلیر، او درجه ده هر شئی باهادیر. اللخصوص بو شکیل لری...»^۴.

«... سن آلا له حمیده خانیمین چنکینی گؤندر گشری، اگر پولو آلیب بؤرجا و ترمیش اولسان یتیرینی دؤلدور، باری یانوار آتیندا اؤز بؤرجوموزو اؤزوموز و ترک»^۵.

مکتوبلاردا «موللانصرالدین»-ین مخاریجی حاق- حئسابی نین محض م.ع. صدقی ایله آپاریلماسی نین سببی صدقی نین بیر مۆددت مجموعه نین بیلا واسیطه تحریریه هئیتینه رهبرلیک ائتمه سی و اوزون مۆددت مجموعه نین تشکیلاتی مسله لرینی آپارماسی ایله علاقه داردیر.

مکتوبلاردان آیدین اولور کی، «موللانصرالدین» مجلله نین چبخاریلماسینا معاریف پروژ آذربایجان قادینی، ادیبین صادق حیات یؤلداشی حمیده خانیمین مادی جهتدن چؤخ کؤمک لینی اولموش و او مجموعه نین داوام ائتدیریلمه سینده هر واسیطه ایله چالیشمیشدیر.

۳- یننه اورادا، آرشیو ۶، نؤمره ۱۹۰

۴- یننه اورادا، آرشیو ۶، نؤمره ۱۵۱ (بورادا ادیب رنگلی شکیلرین چاپ خرجه نه توخونور)

۵- یننه اورادا، آرشیو ۶، نؤمره ۱۳۱

ماراقلی بوراسیدیر کی، حمیده خانیمین مجموعہ بہ مادی جہدن یاخیندان کۆمک انتمہ سینہ باخما یاراق، ج. محمدقولوزادہ نین اؤنا یازدیغی مکتوبلاردا بو امکداشلیق و خصوصی ایله پول مسله لری حاققیندا، دنمک اولار کی، هنج بیر ایشاره یوخدور.

بۆتون مخاریج مسله لری م.ع. صدقی ایله گشتدی شی حالدا، مجموعہ نین اساس مادی اغیرلیغینی چینیینه داشیتان حیثات یۆلداشی حمیده خانیم مکتوبدا اؤ، یالنیز مهربان بیر ار، قایغی کیش بیر آنا کیمی اؤ و غایله مسله لریندن بحث اندیر. سانکی اؤ، دوست آراسینی حاق حساب مسله لری نین پوزاجاغیندان احتیاط اندرک مکتوبلاریندا قصدن پول مسله لرینہ یوخونمور. تأسؤف کی، آرشیوۛده حمیده خانیمین جلیل محمدقولوزادہ بہ یازدیغی مکتوبلار اولمادیغیندان بو مسله ایله بیز اطرافلی تانیش دئییلیک.

حمیده خانیم اؤز خاطیراتیندا قشید اندیر کی، بیر شیرا قییمتلی ماتریاللار و مکتوبلار اؤنیمیز ژاندارملار طرفیندن مۆصادیره اندیلرکن آپاریلمیش و ایتیمشیدیر.^۱ اؤلا بیلسین کی، همین ماتریاللار «مولانصرالدین» مجله سی نین نشرینده قارشیتا چیخان چتینلیکلر حاققیندا بیزه داها آیدین و داها اطرافلی معلومات وثره ردی.

ج. محمدقولوزادہ باشقا بیر مکتوبوندا م.ع. صدقی بہ یازیر:

«... گۆنדרدینین پؤوستکالار کی، پولو ائیلہ سین ۳۳ مانات ۸۰ قبیک اؤستونؤ یازیب مشهدی علسگر باغیراؤون اؤدینا یازیب گۆنדרدیم. بونو من قصدن بئله ائله دیم کی، اؤزئیر سنہ کاغیذی و پؤوستکارلاری ینتیرن کیمی گشت باغیراؤون یانینا و پؤوستکالاری اؤنا وثریب اللی مانات آل، همن ساعات ینتیر محمد اؤوا کی، عئیب دیر، من سندن ده آرتیق اؤتانیرام. اؤزون ده بیلیرسن کی، ایندی یشر-یشردن و چؤخ یشردن پول گۆزلہ ییریک. گلن کیمی باغیراؤون پولونو وثره ریک کی، ائله سین ۱۴ مانات ۱۰ قبیک. البتہ، شئیخ علی اصغرہ منیم بو کاغیذیمی نشان وثر و دی کی، ۱۴ ماناتس مۆضایقہ ائله مہ سین.

۶- حمیده خانیم، ج. محمدقولوزادہ حاققیندا خاطیراتیم، آرشیو ۶، نؤمرہ ۱۵۷

آچارئ اوزئير ايله گوندرديم. پۇست بيلتى مجلله اوتاغئنداكى ايشكافدا اولاجاق، پۇوتستكالارئ گوندرنده بيلتيمى ده گوندر كى، سنین آدئنا يازئم، آئيب باغئراؤون بۇرجونو وئره سن.

مجلله گلدى، ياخشى چئخئيب، راضى اولدوم. سعى ائبله كى، بو آئى قالانلارئ دا چئخئين. اوزئير ايله بو كاغئذئن ايجئنده آئنى مانات دا گوندرديم... تئزلكله سنه، البئته، پول ئئتيره رم. ايسماعيلا دا پول گوندرديم»^۷.

حتا ائله بير واخت اولموش كى، ج.محمدقولوزاده مجلله نى داوام ائتديرمك اؤچون هر واسيطه ته ال آتمئش و نئشرئيات يولو ايله پول الله ائتمه ته چالئشمئشئدير.

۱۹۱۴-نجى ايلده «موللانصرالدين» مجموعه سى نى تكرارى نشر ائتديرمك اؤچون كاغئذ لازئم ايدى. اما كاغئذ چؤخ باها اولدوغوندان چؤخلو دا پول الله ائتمك ضرورنى قارشئنا چئخئدى. بو ايسه چؤخ چئئنيلىك تورديردى. بونا گؤره ده ادبئين تشبؤئو ايله ۱۹۱۶-نجى ايلده اونون «اؤلؤلر» بئشئسى تاماشائنا قۇئولور و موعئن مىقدار پول الله ائدئليرى. لاكين موحاربه دؤوزؤ اولدوغو اؤچون كاغئذ حددن آرتئق باها ايدى. بو مسله ج.محمدقولوزاده نى چؤخ دؤشؤندؤرؤردؤ. مطبعه، رسام حاققى دا چؤخ آرتمئشئدى. بو مسله لرله علاقه دار اولاراق، «موللانصرالدين» مجموعه سى بير قدهر تاخيره دؤشمؤشدؤر.

يوخارئدا گؤستريلىن چئئنيلىكلره باخما تاراق «موللانصرالدين» مجموعه سى موعئن ايللر تاخيره دؤشموشسه ده، امما ج.محمدقولوزاده روحدان دؤشمه ميش اونو عؤمرؤنؤن آخئرئنا كيمى داوام ائتديرمئشئدير.

م.ق. پاشائئشوا

قايتاق: ال يازمالار خزئنه سينده، ۳-نجو جيلد، باكئ، ۱۹۷۱، ص. ۱۰۶.

۷- ج.محمدقولوزاده، مکتوب، آرشئو، ۶، نؤمره ۱۳۱